

lyagját.” (58.) Ez egyszerre pontos és poétikus, a meghökkentő konkrétság elvén alapuló kép. „Mint a csontból kifőzött emlékezet” (55.) – mondja egy másik vers, egy gyöngyöző leves képével kapcsolva össze az emlékezést. Visszaérkeztünk a hasonlatokhoz – az idézett szövegrészek a megfoghatóság felé közelítik Závada Péter verseit. A töredékesség, utalásszerűség, kibillentés stratégiái ugyanakkor az egykori Telep-csoport egyik lehetséges közös nevezőjeként nyomokat hagytak a Závada-kötetben is. Ebben a versnyelvben a nagyjából egy könyvoldalny szöveg valamiféle hangulati hurok felé vezet, felvillanásokban értesülünk egy helyzetről, viszonyról, amelyeknek egyszerre legfeljebb töredékeit láthatjuk át. Annak alulnézetes lényegét, ha úgy tesszük, hiszen ezek a versek nem félnek attól, hogy az esetlegest, a véletlenszerűt nagyítsák ki egy-egy ráközelítésben, valamiféle dekonstruált definíció funkcionalitását rendelve hozzájuk. Ez a poétika úgy óv meg a pátoztól, hogy közben az evidens iróniába sem csúszik bele. Závada Péter könyvében folytatódik a posztironikus költészet története. Címadásai, sajátos metanyelvi játéka, sikerültséget és sikerületlenséget egyaránt eredményező hasonlat-stratégiái a kortárs költészeti mezőnyön belül egyénítik, felismerhetővé teszik. A *Mész* még nem költői mestermunka, de már vitatásra, elmélyülésre, azonosulási kísérletekre ösztönző teljesítmény. (*Jelenkor*)

BALÁZS IMRE JÓZSEF

Irodalmi séták

BÁRDOS LÁSZLÓ: *A CÉLRAVEZETŐ ELTÉVEDES*

Bárdos László irodalomtörténész volt és költő – ezek száraz tények. Tanár is volt és rendkívüli nyitott, széles látókörű, közvetlen ember, magyar és világirodalmi műveltsége mérhetetlenül nagy. Aki csak rövid ideig ismerhette, az is tapasztalta emberségét. Közhelyesnek hangzó mondatok ezek, pedig távolról sem azok. Nem is könnyű a kritikusként objektívnek maradnia, amikor egy olyan könyvről ír, amelynek szerzője nemrég oly váratlanul elhunyt; nem könnyű – Bárdos László egyik versét idézve – a „roskasztó nehezék” terhével, amikor a könyvben oldalról oldalra szerzőjének személye, hangja és szavai körvonalazódnak előtte. Óhatatlanul piedesztálra emeli őt, a könyvéről csak szuperlatívuszokban tud gondolkodni, „a rajongó szeretet hangsúlyaival”. Persze nem alaptalanul. Meggyőződéssel állítom, és amellet érvelek, hogy Bárdos László *A célravezető eltévedés* kötete, címmel összhangban, valóban célravezető. Az az út pedig, amelyet e könyv szövegei bejárnak, könnyen követhető – stilisztikai és tartalmi vonatkozásaiban egyaránt. Az csak a válogatásjellegből fakad, hogy mégsem alkotnak egységes képet az írások: ugyanis verselemzések, konferencián elhangzott előadások anyagából, valamint elemző kritikákból áll össze a kötet. Ezekon kívül még két, korszakhoz és alkotóhoz kevésbé kötött, átfogóbb tanulmány kapott helyet a könyv végén.

Azt írtam, célravezető Bárdos könyve. Ehhez képest paradoxnak tűnhet az az állítás, hogy nincs kifutása, egyetlen szerzői jegyzeten kívül nem vezet sehova, de

ezt nem minőségi problémaként jelzem, hanem szerkezeti-tartalmi kérdésként. A szövegek szemlélet- és tárgyalásmódja, mint azt Bárdos a rövid, féloldalas utószóiban megjegyzi, aligha nevezhető egyöntetűnek. „Nem törekedtem arra, hogy utólag mindenáron egységesítsem az anyagot” – teszi hozzá mindehhez (138.). Aki tehát azzal a reménnyel nyitja ki a kötetet, hogy elméleti rendszerezést, útmutatást is talál benne az elemzett lírai alkotásokhoz, az bizony csalódni fog. Nem szokatlan, hogy megjelenik egy tanulmánykötet, amely szerzőjének életművéből válogat, annál szokatlanabb, hogy nincs legalább egy előszó, egy fülszöveg, ami vezetné az olvasót. *In medias res* kerülünk bele a kötetbe, a borító fenyőerdejének rengetegébe. Akárha egy regényt olvasnánk. Persze a közölt írások sem tűnnek barátságatlanul száraz, tudományos szövegeknek. Szépirodalmi igényű szakkönyv *A célravezető eltévedés*, olyannyira, hogy magától értetődően idekíváncozik Babits kritikusai megjegyzésének egy részlete: „Nem is tudok Szép Ernő verseiről tudós kritikát írni [...]”

Bárdos László tanulmánykötete célravezető, de nem azért, mert elméleti szinten rendszerezi a tanulmányokat, hanem azért, mert olvasva őket közelebb kerülünk az irodalomhoz, ami kétségkívül abszolút és egyetlen célja lehet egy irodalmárnak. Nemcsak hogy belecsöppenünk a kötetbe, de belecsöppenünk az irodalomba is: a kötet egésze, de aztán az első néhány fejezet ugyancsak versekkel indít. Minden előzetes magyarázat nélkül – leszámítva az adott tanulmány címét – rögtön az elemzett alkotásokkal találkozunk, ami arra készlet, hogy álljunk meg, olvassuk el őket és gondolkodjunk is rajtuk anélkül, hogy valamilyen prekoncepciót erőltetnénk rá. Hozzá tartozik mindehhez, hogy Bárdos olyan verseket és életműveket tett kötetének tárgyává, amelyek kevésbé ismertek, kevésbé kanonizáltak, az irodalomtörténeti diskurzusban alig-alig foglalkoztak velük. Így például Bárdos két fejezetet is szentel Vasadi Péternek, de helyet kapott a szövegek között egy Csorba Győzőről, illetve Szép Ernőről szóló írás is, és nem lóg ki a sorból a két Nemes Nagy Ágnes-fejezet sem.

Ha nem is elsődleges szempont, de nem lényegtelen megállapítani, hogy a kötet egyes írásai összekapcsolódnak tartalmi vonatkozásaikban: a vallomás, az énközpontú líra, az érzékiség, a félelem, az élet és halál, a psziché, a személyes egzisztencia mind olyan kérdések és problémák, amelyek más hangsúlyokkal ugyan, de mindegyik elemzésben előkerülnek. Nemes Nagy Ágnes *A visszajáró* című verse „csupa ige és ideg” (87.) – írja Bárdos. Jékelyről szólva megemlíti, hogy verseiben „felrémlenek a halál képei”, de nem „lelkiállapottá párolva, hanem inkább naturális (és naturalisztikus) látványként, a végső romlásra mint szinte érzékleti, testes, biologisztikus tényre figyelmeztetve” (45.). Turczy István költészete kapcsán pedig személyiség és történelem összefonódását fejtegeti. Azonban távolról sem pszichológiai elemzésekről van szó, akkor sem, amikor Bárdos az életrajzi momentumokról ejt szót. Mértéktartóan emeli be a vers külsődleges vonatkozásait, ahogy Csorba Győzőről szólva meg is jegyzi: „ezzel hagyjuk is el a pszichológiai következtetések (és belevetítések) süppedékes terepét” (57.).

Előbbiekhez kapcsolódik, de szakmai tekintetben még érdekesebb és lényegesebb, hogy noha Bárdos tudatosan nem törekedett reflektált egységesítésre, mégis, szinte természetszerűleg bontakozik ki egy vezérszál, egy meghatározó szemléletmód, amely egyúttal jól mutatja szerzőjének hozzáállását tudománya tárgyához. Az

a tulajdonsága a kötetnek, amelyet a fentiekben mindenekelőtt a szerkezeti felépítés felől közelítve emeltem ki, egyúttal szakmai vonatkozásokban is figyelemre méltó, sőt erény. Feltűnő, hogy Bárdos más-más időszakaiban, más-más fórumokon elhangzott, publikált elemzései épp annyira hasonlóak, mint amennyire különbözőek. Ennek magyarázata nyilvánvalóan az, hogy a kötetben görcső alá vett versek és életművek hangulatvilágukban, modalitásukban közelítenek egymáshoz, ám Bárdos nem egy konkrét elméleti kérdésfelvetés szerint közelít feléjük. Nem tagadja meg a versek kontextusba ágyazottságát sem, ami ilyenformán pozitivistá szemléletet is tükröz, ám nem marad meg a felszínen.

Mindebből következően alapos, a művekre érzékenyen reagáló, körültekintő interpretációkkal találkozhatunk, szoros szövegolvasatokkal, amelyekben az életrajzi, életműbeli, az irodalom- és kultúrtörténeti, a hagyomány felőli, illetve az elméleti kontextus az egyes versekhez igazodva egyensúlyban keveredik és váltakozik. A megközelítések kitérnek a versek tartalmi, narratív rétegeinek bemutatására, de közelebbről szemügyre veszik a stiláris, strukturális jegyeket, a versek szókészletét, az egyes szavak közvetítette hangzást, hangulatot is. Úgy vélem, jól jellemzik ezt a fajta mindenre kiterjedő elemző gesztust a Szép Ernő verseiről írt gondolatok. „A versben, kivált a modern versben hovatovább minden nyelvi jel deiktikussá válhat: jelölő funkciója és képessége a viszonyba állítástól függ, attól, hogy textuálisan vagy intertextuálisan jelen lévő szövegelemek hogyan, merre, meddig irányítják jelentését.” (20.)

Kézenfekvő példája ennek rögtön az első fejezet is. Babits *Zöld, piros, sárga, barna...* című versének felütése, narratívája abszolút relevánssá teszi, hogy az életrajz felől közelítsen hozzá az olvasó. („Füves fészekben kis húsvéti nyúl / csücsültem nagyanyám udvarában / gyermekéveim szép korában / zöld fű, piros, kék, sárga virág / s a barna kerti lóhere közt.”) Ahogy Bárdos megfogalmazza, ez a vers „vallomásként hat, melyet át- meg átszönek a személyes életrajz tényei. Különösen a gyermekéveket, a szekszárdi házat és az udvart, Cenci néni birodalmát idéző első strófa kelt ilyen benyomást.” (6.) Bárdos azonban arra is rámutat, hogy a vers másik tulajdonsága már sokkal inkább a költői nyelvhez kapcsolódik. Elemzésében aztán kitér a vers eltérő, de egymással nem keveredő, hanem egymást váltogató stílusjegyeinek kérdésére, a vers színeinek szerepéről pedig megjegyzi, hogy azok nem csupán egy impresszionista látványvilágot idéznek, hanem szimbólumként működnek, a lírai alany cselekvését ellenpontozzák. „Itt térhetünk vissza a vers életrajzi utalásaihoz: tehát valóban az egyéni biográfia eseményrendje határozza meg a versbeszéd menetét?” Nem „az életesemények motiválják az előrehaladást: szerepük alárendelt” (8.) – állítja Bárdos. Babits verse a lényegkérés verse. „A virághoz, a könyvekhez, a ruhákhoz tapadó színeken át ugyanis a léthez, az önmagától létezőhöz akar eljutni a vers hőse.” (9.) Bárdos végül mindezen meglátásokat életműbeli kontextusba helyezi, utalva a babitsi lírában meghatározó fenomenológiai attitűd kérdésére is.

Bár az elemzések explicite nem elméleti meghatározottságúak, jól érezhetően húzódnak mögöttük elméleti kérdésfelvetések, amelyek elsősorban éppen fenomenológiai irányultságot tükröznek (de nem kizárólagosan). Emellett olyan releváns, további kutatások számára inspiratív műfaji részproblémák is előkerülnek,

mint Nemes Nagy Ágnes költészetéről szólva a prózaversek poétikájának kérdése, az utolsó fejezetben pedig az apokaliptikus jelleg problematikája, mégpedig Vörösmarty *Csongor és Tünde* című drámájából idézett *Éj monológjától*, Ady és Tóth Árpád költészetén át nemzetközi vonatkozásban egészen Charles Leconte de Lisle francia „parnasszista” lírájáig. A legérdekesebb e tekintetben talán az *Azonosulás, elkülönülés, kultusz* című fejezet, amelyben Bárdos az „hommage”-versekkel foglalkozik – a tanulmány elején meg is jegyzi, „mennysiségi mutatók is megerősítetik azt a feltevésünket, hogy kritikai és elemző tanulmányirodalmunk vagy épp irodalomtörténetírásunk”, miként ő fogalmaz, „elhanyagolta” ezen verstípus alaposabb vizsgálatát. Noha Bárdos kérdéssé teszi, vajon beszélhetünk-e egyáltalán efféle verstípusról, amellet foglal állást, hogy „megragadható néhány olyan sajátosság, amely összekapcsolja az ilyen »hommage-verseket«,” ugyanakkor zárójelben megjegyzi azt is, hogy „a típus bizonyára szakszerűbb és otthonosabb nevet érdemelne” (115.). Az „hommage”-versek műfaji kereteit, történetiségét az antik görög műformáktól kezdve kíséri végig, jelzésszerűen megemlítve vagy rövidebb passzusokban elemezve többek között Shelley *Wordsworth-höz* című versét, Vörösmarty, József Attila vagy Nemes Nagy Ágnes vonatkozó költeményeit. Bárdos általánosságban kiemeli többek között azt, hogy ezek a művek „legalább annyira önjellemzések is, mint leírások; rendszerint a különállás, a függetlenség nyílt vagy burkolt jelzéseivel.” (120.) A fejezet második felében aztán Nagy László „hommage”-verseire, de főképp *A föltámadás szomorúsága* címűre tér át, s elemzi részletekbe menően sok más mellett a versből kirajzolódó Ady-képet, illetve az irodalomtörténeti kapcsolódásokon túl, mindennek rendszerkritikai, társadalombíráló vonatkozásaira is utalást tesz.

A célravezető eltévedés pontos, alapos, egyúttal rendkívül élvezetes filológiai munka. Az irodalmárok és az irodalom iránt komolyabban érdeklődők egyaránt haszonnal forgathatják, mert egyszerre villant fel az irodalomkritikai diskurzusban újszerű és figyelemreméltó szempontokat, problémákat, ám mindezt könnyen követhető, kevésbé terhelt tudományos nyelven teszi. Bárdos kötetében – idézve az utolsó fejezet nyitó megjegyzéseit – „mintegy száz év irodalmi művei kapcsolódhatnak össze, hogy valamiképpen variációkként lehessen szemügyre venni őket”. Nem marasztalható el ez a talán tudatos, talán kevésbé tudatos vállalkozás, még önkényességében sem, hiszen rendkívül nagy terepet járnak be a kötet írásai. Céljukat azonban elérik, hiszen végül valóban kirajzolódik egy folytonos és egységes, számtalan tanulsággal szolgáló tudományos értékrend. (*Parnasszus*)

BRANCZEIZ ANNA